

Eğitimde Temel Bir Sorun: Yabancılaşma

Müjdat AVCI ^(*)

Öz: Bu çalışmada, toplumsal yaşamın temel kurumlarından biri olan eğitim kurumunda öğrenciler düzeyinde görülen yabancılaşmanın nedenleri üzerinde durulmuş ve çocuklarda pek çok olumsuz etkiye sahip olan söz konusu olgunun en aza indirilebilmesi noktasında kurumsal ve bireysel düzeyde alınabilecek önlemlerin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Okul, Öğrenci, Öğretmen, Yabancılaşma.

A Basic Problem in Education: Alienation

Abstract: In this study, the reasons of alienation experienced on student level in an educational institution, one of the fundamental institutions of social life, was emphasized, and it was attempted to determine the measures that can be taken in the institutional and individual levels so as to minimize the aforementioned phenomenon which has numerous negative effects on children.

Keywords: Education, School, Student, Teacher, Alienation.

*) Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
(e-posta: mujdatavci@yahoo.com)

Giriş

Eğitim, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur/kurumdur. Tarihsel süreç içerisinde geçmişten günümüze toplumların gelişmişlik düzeylerine ve beklentilerine bağlı olarak değişerek/gelişerek gelmiş olan bu kurum ilerleyen süreçte yine toplumun/insanlığın beklentileri doğrultusunda değişmeye/gelişmeye ve toplumsal hayatın en temel kurumu olarak insanlığa hizmet etmeye devam edecektir. Dünyada gelişmekte olan ya da gelişmiş pek çok toplumun üyelerinin eğitilmesine/yetiştirilmesine yönelik olarak iki temel anlayışa sahip oldukları görülür. Bunlardan ilki insanın yüzlerce belki de binlerce yıllık tarihinden getirdiği değerler sistemine uygun biri olarak yetiştirmek; diğer i se, yetiştirdiği üyelerinin aynı zamanda evrensel insani değerlere sahip olmalarını sağlamaktır. İnsanın bir yandan toplumun beklentileri diğer yandan ise kendine özgü özelliklerinin geliştirilmesi çerçevesinde belirli bir süreçten geçirilmesi olarak ifade edebileceğimiz eğitim, aynı zamanda bir takım özelliklerle dünyaya gelen insanın toplumsallaşmasından da sorumludur.

Eğitim, insanı diğer canlılardan ayıran en temel süreçlerden birisidir. Toplumsal bir varlık olan ve bazı yeterliliklerle dünyaya gelen insan, yaşadığı toplumun değerlerini, topluma uyumunu, hatta hayatını sürdürebilmek için gerekli bilgi ve beceriyi eğitim yoluyla kazanır. Diğer taraftan insan, en uzun çocukluk dönemine sahip bir varlık olarak eğitilebilme yetisi ile donatılmıştır. İnsanın bu yetisini en iyi şekilde kullanabilmesi toplumun kendisine sunacağı olanaklarla ilgilidir. Bu bir yerde doğal insanın toplumun yarattığı kültürden etkilenmesi ve gelişmesini tamamlamak için kültürel ögelere de ihtiyaç duyması anlamına gelmektedir. Başka bir açıdan baktığımızda ise, toplumsal yaşam insanın eğitimini zorunlu kılmaktadır (Oktay, 2007: 2).

İnsanın yeryüzündeki macerasının başlamasıyla birlikte yüzyıllar içerisinde onun eğitimi konusunda çok şeyler söylenip yazılmıştır. Tarihsel süreç içerisinde çeşitli dinler, felsefi akımlar ve ideolojiler, eğitim hakkında bir takım tezler ve görüşler ortaya koymuşlardır. Kuşkusuz dn ve bugün olduğu gibi gelecekte de eğitim konusundaki tartışmalar devam edecektir. Değerşen bir dünyada, insanın da bir inşa (oluşum) süreci içerisinde olduğu düşünülürse, insan ve onun eğitimi konusundaki sregeleyen tartışmalar doğal karşılanabilir. Eğitim, bir bakıma insanın bu sürekli gelişim sürecinde ona yönelik yapılan bir yardım sürecidir. Bu yardımın temel amacı, insanı bulunduğu noktadan daha farklı, daha iyi bir duruma taşımadır. Bu anlamda eğitim, insanı iyi yönde bir farklılaştırma sürecidir (şişman, 2006: 3). Tüm toplumlar kendi varlığını devam ettirmenin yollarını aramış ve yeni yetişen bireylerin yesi oldukları aile ve topluma uyum problemini çözebilmek için var olan bilgi ve becerileri aktarma ihtiyacı duymuştur. Bilgi aktarma sürecinde ise en önemli yeri kültür oluşturmuştur. Toplumların sahip olduğu kültürü, koruma, aktarma ve geliştirmede ise temel kurum eğitim kurumu olmuştur (Keskinkılıç, 2008: 2). Başka bir ifadeyle, toplumsal bir süreci ifade eden eğitim, okul sistemi içerisinde toplumun miras bıraktığı kaynakları yeni kuşaklara paylaştıran ve onların kendi güçlerini toplumsal amaçlar için kullanan bir kurum olarak belirmiştir (Ratner, 2010: 3).

Tarihte okul sisteminin ilk olarak Sümerlerde ortaya çıktığı bilinmektedir. Sümerlerden bu yana tarih boyunca çeşitli toplumların eğitim anlayışlarına bakıldığında ise, çocukları yabancılaşmaya iten faktörlerin çoğunun günümüzde de varlığını sürdürdüğü görülür. Okul, öğretmen, aile, kitle iletişim araçları, akran grubu ve sınıf ortamı günümüzde çocukların eğitim sürecini etkileyen belli başlı unsurlardır. Dolayısıyla, eğitim-yabancılaşma ilişkisini belirlerken eğitim kurumunun formal ve informal boyutunu oluşturan ve çocukların eğitim faaliyetlerini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileme gücüne sahip olan söz konusu unsurları dikkate alarak bir sonuca gitmek çalışmamızın ana eksenini oluşturacaktır.

Bu çalışmamızın amacı, toplumsal yaşamın ve insan gelişiminin temel kurumlarından birisi olan eğitim kurumunda yaşanan bir takım sağlıksız ya da olumsuz süreçlerin çocuklarda meydana getirdiği ve literatürde yabancılaşma kavramıyla ifade edilen okuldan kaçma, okula karşı soğuma, öğrenci ve öğretmenlere karşı norm dışı edimlerde bulunma vb. tutum ve davranışların ortaya çıkış nedenlerini belirlemek ve söz konusu olgunun onların gelişimleri üzerinde oluşturacağı olumsuz etkilerin neler olduğunu tartışarak olguyu azaltma ya da önleme noktasında birey ve kurumların ne tür bir tutum ve uygulama içinde olmaları konusunda bazı önerilerde bulunmaktır.

I. Literatür Taraması

Konuyla ilgili olarak yurt dışı ve yurt içinde yapılmış araştırmalara bakıldığında çalışmamıza katkı sağlayacak dikkat çekici verilerin ortaya konduğu görülmektedir. Örneğin Kuzey Avustralya'da bulunan 520 lise öğrencisi üzerinde yapılan bir çalışmada öğrencilerin cinsiyetlerine göre yabancılaşma düzeylerinin farklılaşmadığı, başarı durumu düşük öğrencilerin, başarı durumu yüksek olan öğrencilere karşı öfke ve kıskançlık duyguları geliştirdikleri saptanmıştır. Yabancılaşma düzeyi yüksek olan öğrencilerin okul, sınıf ve aile ortamlarında kendilerinden bir yetişkin gibi düzenli, uyumlu, anlayışlı ve düşünceli davranışlar beklediği ancak bu ortamların oluşumunda kendilerine danışılmadığı tespit edilmiştir. Aynı araştırmada öğrencilerin %48'i okulu can sıkıcı, rutin ve ileriki hayatlarında hiçbir işe yaramayacak bir yer olarak görürken, %12'si ise okulun kişisel, toplumsal ve mesleki gelişimleri için önemli bir yere sahip olduğunu belirtmişlerdir (Trent, 2001). Russell'ın lise öğrencileri üzerinde yaptığı ve 22 kişilik (11 kız ve 11 erkek) deney ve 22 kişilik (11 kız ve 11 erkek) kontrol grubundan oluşan çalışmada, geleneksel eğitim uygulanan öğrencilerin okula yabancılaşma düzeylerinin, yaratıcı eğitim uygulanan öğrencilere göre anlamlı bir şekilde yüksek olduğunu tespit ederken (Russell, 1994), ABD'nde 320 ilköğretim öğrencisi üzerinde yapılan bir başka çalışmada ise, okulda şiddet edimi gösteren öğrencilerin, okula yabancılaşma düzeylerinin şiddet göstermeyenlere göre yüksek olduğu belirlenmiştir (Gibbs, 2004).

Yabancılaşmayla ilgili yurt içinde de pek çok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bunlardan Sanberk tarafından 525 öğrenci üzerinde yapılan incelemede, öğrencilerin cinsiyetleriyle yabancılaşma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülürken, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin alt sosyo-ekonomik düzeydeki

öğrencilere göre ve okul türü açısından ise, Anadolu Lisesi öğrencilerinin genel, meslek ve özel okul türündeki öğrencilere göre daha yüksek düzeyde yabancılaşma davranışı gösterdikleri belirlenmiştir (Sanberk, 2003). Bayhan ise, 294'ü erkek, 156'sı kız olmak üzere 450 üniversiteli öğrenci üzerinde "Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma" konulu bir çalışma yapmıştır. Araştırmasında öğrencilerle ilgili cinsiyet, aile tipi, toplumsal tabaka, yaşadıkları ortam, öğrenim görülen fakülte, maddî ihtiyaçları karşılama durumu, ailelerinin yaşadığı bölge, dinsel ibadetleri yerine getirme eğilimi vb. bir takım değişkenleri dikkate almış ve toplumsal ve kültürel çevrenin, birey ve üniversite gençliği üzerinde etkisinin önemli olduğu sonucuna ulaşmıştır (Bayhan, 1995). Yine Yapıcı tarafından "Eğitim ve Yabancılaşma" konulu bir başka çalışmada da, okulun, bireyin kendisine ve diğerlerine yabancılaşmasında, çok önemli bir rol oynayan ideolojik bir kurum olduğu tespit edilmiştir (Yapıcı, 2004).

II. Eğitim Kavramı

Eğitim kavramının tanımına geçmeden önce etimolojik anlamlarına bakmak yararlı olacaktır. Kavramın/kelimenin Türkiye Türkçesinde 1950'li yıllardan itibaren kullanıldığı görülmektedir. Kavram Türkçe'de eğmek fiilinden türetilmiş olup, bükmek, uygulamak, öğretmek, yetiştirmek, geliştirmek, alıştırmak, egemenlik altına almak, yenilgiye uğratmak, ezmek, kırmak, yönlendirmek gibi anlamlara karşılık gelmektedir. Daha önce bunun yerine, terbiye sözcüğü kullanılmaktaydı. Terbiye, Arapça kökenli bir sözcük olup sözlük anlamında artmak, düzeltmek, ıslah etmek, çocuk yetiştirmek anlamlarına gelmektedir. Sözlük anlamında bir şeyi geliştirmek, yetiştirmek, yetkinleştirmek anlamlarına karşılık gelen kavramın Latince'deki karşılığı 'educere' sözcüğü olup bakım ve yetiştirme anlamlarına gelmektedir. İngilizce'deki karşılığı 'educate' olan kavramın terbiye etmek, yetiştirmek, okutmak gibi anlamlara karşılık geldiği görülür. Education, bilgi, beceri ve karakter geliştirme anlamına gelip Türkçe'de terbiye, tahsil, tedarik, maarif, eğitim, yetiştirme, irfan gibi sözcüklerle karşılır. Bugün Türkçe'de eğitim sözcüğü, yerine göre çeşitli anlamlar yüklenerek kullanılır. İnsanla ilgili olarak ele alındığında ise akli, becerileri, bedeni, iradeyi, zihni, ruhu geliştirme anlamlarına vurgu vardır (Şişman, 2006: 4-5).

Sosyolojinin temel konularından biri olan eğitim, tarihsel süreç içerisinde pek çok düşün insanı tarafından farklı biçim ve içeriklerde ele alınıp değerlendirilerek tanımlanmıştır. Bunlardan Platon söz konusu olguyu 'insana en iyi olgunluğu vermek', J.J. Rousseau, 'çocukları yetiştirme ve insan yapma sanatı', bir başka önemli düşün insanı Yusuf Has Hacıp ise 'olumlu davranışları kazanarak hayata hazırlanma süreci' (Keskinlik, 2008: 4) olarak tanımlamışlardır. Coser ve diğerleri eğitimi, 'bilginin, hünerlerin ve değerlerin bir kişiden ya da bir gruptan bir başka kişi veya gruba bilinçli olarak aktarılması' şeklinde tanımlarken, Theodorson'lar bilginin formel ya da enformel yöntemlerle aktarılması biçiminde bir tanım yapmaktadırlar. Eğitimi toplumsal yönleriyle inceleyen Fransız sosyolog Emile Durkheim, Education and Sociology adlı temel yapıtında eğitimi, 'genç kuşağın yöntemli bir biçimde toplumsallaştırılması' olarak tanımlamaktadır (Kemerlioğlu vd., 1996: 2). Diğer taraftan Türkiye'deki birçok önemli sosyoloğun tanımı ile Durkheim'in tanımı arasında bir benzerlik olduğu da görülür. Bu sosyologlardan Ziya Gökalp eği-

timi, ‘toplumdaki yetişkin (olgun) neslin yetişmekte olan nesle fikri, ahlaki ve bedeni halleri aşılması, geliştirmesi’ (Celkan, 1990: 50), süreci olarak tanımlarken, Tatlıdil ‘tüm sosyalleşme süreci’, Akyüz ise, ‘kültürü işleyerek genç insanlara aşılacak suretiyle toplumsal şekillenmelere hizmet eden bir süreç’ olarak değerlendirmektedir (Kemerlioğlu vd., 1996: 2-3). Kuşkusuz bu tanımları daha da arttırmak mümkündür. Tüm bu tanımlar dikkate alındığında eğitimi ‘bilgi ve becerilerin kuşaktan kuşağa aktarıldığı ve bireyde istendik davranışların yaratıldığı bir süreç’ (Bozkurt, 2011: 278) olarak ifade edebiliriz.

III. Yabancılaşma Kavramı ve Olguyla İlgili Yaklaşımlar

Yabancılaşma, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük’te “*belli tarihsel şartlarda insan ve toplum etkinlikleri ürünlerinin, bu etkinliklerden bağımsız ve bunlara egemen olan öğelerin değişik biçimde kavranması*” (Türkçe Sözlük, 2009: 2102) olarak tanımlanmaktadır. “*Özgün anlamı içinde, bir şeyi ya da kimseyi başka bir şeyden ya da kimseden uzaklaştıran, başka bir şeye ya da kimseye yabancı hale getiren eylem ya da gelişme*” (Cevizci, 2000: 994) şeklinde de tanımlanan kavramın önceleri akıl hastalarını ifade etmek için kullanıldığı, Fransızcadaki *aliéné* ve İspanyolcadaki *alienado* sözcüklerinin ise eskiden psikozu, yani bütünüyle kendisinden kopmuş insanı tanımladığı (Fromm, 1996: 116) bildirilmektedir.

Basitçe kendi benliğini unutma, farkında olmama veya benimsememe (Şeriati, 1996: 13) anlamına gelen yabancılaşma kavramının ilk kez -yazılı kaynakların bildirdiği kadarıyla- Eski Ahid’de puta tapma eylemi ile ilgili olarak ortaya çıktığı görülmektedir. İnsanın kendini, kendi güçlerinin, kendi zenginliğinin etkin yaratıcısı olarak değil de, dışındaki güçlere bağımlı, canlı özünü bu güçlere yansıtmış, yoksunlaşmış bir ‘nesne’ olarak algıladığı bu durum (Fromm, 1996: 117-119), insanın yaratıcı gücüyle ortaya koyduğu özelliklerine, sonrasında kayıtsız şartsız boyun eğdiği bir süreçtir.

Yabancılaşma, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. İnsan yaşamı açısından önemli olan bu olguyu anlama ve açıklama konusunda pek çok kuram ya da görüşün ileri sürüldüğünü görüyoruz. Her bir kuram/görüş ise, bu olguyu insanla ilgili farklı bir boyutu dikkate alarak açıklamaya çalışmıştır. Yazılı tarih bağlamında olgunun ele alınış tarzına bakıldığında ilk olarak Helenistik dönem felsefecileriyle karşılaşılır ve kavramın Klasik Antikite sonlarına doğru, Hellenistik çağda ‘Bir ve Tek Olan’la bütünleşme anlamında kullanıldığı görülür. İlerleyen süreçte kavram pagan gizemcilerden Hıristiyan gizemcilere aynı anlamıyla devredilir (Emiroğlu – Aydın, 2003: 872). Kavramı Plotinus’dan devralan ve tüm felsefe tarihinin en büyük idealisti olarak kabul edilen Hegel, felsefi görüşünü Mutlak Ruh/Tin’in yabancılaşması üzerine kurar. Yabancılaşmayı ontolojik bir olgu olarak değerlendiren Hegel, yabancılaşmanın aynı insanın, özne yani kendini gerçekleştirmeye çalışan yaratıcı insan ve nesne, yani başkaları tarafından etkilenip yönlendirilen insan olarak ikiye ayrılışının sonucu meydana geldiğini ve bunun da insanın kendi yaratıları (dil, bilim, sanat vb.) ona yabancı nesnelere haline geldiği zaman ortaya çıktığını ileri sürer (Cevizci, 2000: 994). Feuerbach ise, Hegel’in insanın özünü onun dışında olan ‘Mutlak Ruh’ açısından ele alan ve teoloji ve felsefeyi özdeşleştirerek dünya

ve insanın evrensel düşüncesinin yansımaları olduğunu ileri süren sistemini tersine çevirir ve 'düşünce'yi dünyanın yansıması olarak ele alan bir görüş ileri sürer. İnsanın kendi özünü, insan olarak kavraması gerektiğini ve bu yolla yabancılaşmanın aşılacağını söyleyen Feuerbach, insanın kendi kendini gerçekleştirmesinin yolunun da (Tolan, 2005: 286) dine ve Tanrı'ya yansıttığı ve hayatını kontrol eden değerlerin (sevgi, iyilik güç vb.) gerçekte kendi değerleri olduğunun farkına vardığında mümkün olacağını söyler. Din kurumuyla ilgili görüşlerinde Feuerbach'dan etkilenen Marx, yabancılaşma konusuna ekonomik, sınıfsal ve tarihi bir yaklaşım getirir. İnsanların ya da toplumların içinde kayboldukları ortak örgütler kurarak kapitalist sistem içerisinde yabancılaştıklarını ve bütün yabancılaşmaların kökünün ekonomik temelli olduğunu ileri süren Marx (Aron, 2010: 131), yabancılaşmayı insanın hastalığı olarak görür (Fromm, 1999: 60). Yabancılaşmanın ortadan kalkmasının ise kapitalist sistemin ortadan kalkmasıyla mümkün olacağını, bu noktada da işçi sınıfına önemli görevler düştüğünü dile getirir. Yabancılaşma olgusunun çağdaş yorumcularından ve Frankfurt Okulu mensuplarından olan Marcuse, One Dimensional Man adlı eserinde, hem Batı kapitalizmini ya da ileri kapitalist toplumları ve hem de komünist toplumları yoğun bir biçimde eleştirir. Üretimin tek amaç olduğu günümüzün totaliter sanayi toplumlarında, çok boyutlu bir varlık olan insanoğlunun, tek boyutluluğa indirgenerek kendisine yabancılaştığını (Cevizci, 2000: 622), söyler. Yabancılaşma sorununun aşılmasında özellikle öğrencilerin, etnik azınlıkların ve toplum dışı kesimlerin toplumsal değişimdeki önemini vurgular ve ileri sanayi toplumlarında sistemle aşırı ölçüde bütünleşmiş işçilerden bir şey beklemenin ise mümkün olmayacağını söyler (Tolan, 2005: 299-300). Son dönem yorumcuların biri olan Melvin Seeman, yabancılaşmanın tek bir tanımının yapılamayacağını, çünkü söz konusu olgunun toplumsal ve bireysel özelliklerden hareketle ortaya çıkan bir sorun/patoloji olduğunu söyleyerek olguyu/kavramı sosyo-psikolojik bir perspektiften ele alır. Yabancılaşmayı toplumsal doyumsuzluğun neden olduğu düzensiz bir yapı olarak gören Seeman, kavramı, değer yargısından bağımsız bir hale getirmeyi de amaçlar. Kavramla/olguya ilgili olarak hedefinin, sosyoloji ve sosyal psikoloji literatüründeki doyumsuzluk, güçsüzlük, yalnızlık gibi toplumsal kökenli duygusal sorunlara ilişkin kavramlardan hareketle, bir sınıflandırma yapmak olduğunu söyler. Ve bu bağlamda beş ayrı yabancılaşma kategorisinin varlığına vurgu yapar (Tolan, 2005: 302). Yabancılaşmanın, yaşadığımız toplumsal koşulların bir sonucu olduğunu söyleyen Seeman, söz konusu kavramı/olguyu ölçülebilir boyutlara getirir.

IV. Eğitim ve Yabancılaşma

Eğitim, toplumsal yaşamdan izole bir yapıya sahip olmayan, formal ve informal pek çok faktörün etkide bulunduğu bir kurumdur. Okulun kurumsal ve fiziksel özellikleri, öğretmen, aile, kitle iletişim araçları ve akran grupları gibi faktörler söz konusu kuruma etki ederek öğrencilerin özellikle eğitim sürecinden soğumalarına, uzaklaşmalarına yol açmaktadırlar. Eğitimde yabancılaşma olgusuyla ilgili bir değerlendirme yapmak bir yerde söz konusu faktörlerin irdelenmesiyle mümkündür.

A. Okulun Kurumsal ve Fiziksel Özellikleri

İnsanoğlu, toplumsal yaşamını sürdürebilmek ve bu yapı içerisinde yarattığı maddi ve manevi değerleri belirli bir disiplin ve prosedür çerçevesinde genç kuşaklara aktarabilmek için çeşitli kurumlar geliştirmiştir. Geliştirdiği bu kurumlardan birisi okuldur. Bu kurum, öğretim faaliyetlerinin planlı, programlı bir şekilde uzman kişiler eşliğinde gerçekleştirildiği ve bireyin eğitiminden sorumlu olduğu bir yapıdır. Çocuğun toplumsallaşma sürecini önemli ölçüde etkileyen unsurlardan birisi olan bu kurum, aile ve toplumsal çevrenin veremediği birçok bilgi, tutum ve davranışı ona sunar.

Çağdaş eğitim, bireyin ruhsal ve toplumsal bakımdan gelişmesini, kendisinin ve toplumun yararına beceriler kazanmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda okul, toplumsallaşma sürecinde ilk temel toplumsal kurum olarak belirir. Bir toplumsal kurum olarak okulun toplumsallaştırma sürecinde iki önemli işlevi vardır. Bunlardan birincisi, kendi başına birtakım öğrenme tiplerini gerçekleştirme sorumluluğu; ikincisiyse, diğer toplumsal kurumların boşluğunu doldurma görevidir (Yavuzer, 1998: 153-154). Okulun toplumsallaştırma işlevini herhangi bir nedenle yerine getirememesi, bireyin başarısını, gelişimini, çevresine uyumunu ve ruh sağlığını olumsuz yönde etkiler. İnsancıl, bireyi geliştiren ve yaşama hazırlayan eğitimin etkinliğine ve önemine karşılık, eksik, yetersiz, yanlış eğitim birçok sorunun kaynağı olur. Bazı hallerde okul, çocukların gelişme ve uyum güçlüklerini çözmeye yardım edecek yerde, farkında olmadan güçlüğü artırıcı etkiler yapabilir (Yavuzer, 1996: 162). Bu ise çocuğun okul ortamından soğumasına, uzaklaşmasına ya da yabancılaşmasına yol açar. Örneğin Aydın tarafından 3'ü köy okulu olan toplam 12 ilköğretim okulunda ve 344 öğrencinin gönüllü katılımıyla gerçekleştirilen öğrencilerin okul ve öğretmenler hakkındaki düşüncelerini ortaya çıkarmak amacıyla yapılan 'İlköğretim Öğrencilerinin Okula İlişkin Ürettikleri Mecazlar ve Okul Doyumuna İlişkin İpuçları' isimli araştırmada ilginç sonuçlar elde edilmiştir. Aydın araştırmasında, öğrencilerin okulları ve öğretmenleri hakkındaki düşüncelerini onları tanımlarken kullandıkları metaforlar/mecazlar üzerinden belirlemeye çalışmıştır. Bu bağlamda öğrencilerin çoğu, okulu kendini güvende hissettiği, bilgi ve davranış öğrendiği bir yaşam alanı olarak evlerine benzetirken, ev-yuva, bina, geometrik şekil metaforuna benzetme oranı %18, okulu hapisane, fabrika, kale gibi disiplin ve ceza ifade eden mecazlarla tanımlayanların oranı ise %6 olarak belirlenmiştir. Ev metaforu, öğrencinin çevre ile ilişkisini geliştirdiği ileri sınıflarda hızlı bir düşüş gösterirken hapisane metaforu aynı oranda artış göstermiştir. Öğrencilerin yüzde 50'si için öğretmen, anne-baba ve bilgi kaynağı olma rolünü sürdürmektedir. Araştırma verileri, sınıf ve yaş seviyesi yükseldikçe öğrencilerin otoriteden rahatsız olduklarını da göstermektedir. 107 sekizinci sınıf öğrencisinin 12'si okulu hapisaneye benzetirken 14'ü öğretmenler için gardiyan ve robot mecazını kullanmaktadır. Yine erken kalkmak, sınavlar, ödevler, sıkıcı dersler öğrencinin okuldan nefret etmesine neden olan unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu konuda da yukarı sınıflara gidildikçe öğrenci memnuniyetsizliği artmaktadır (<http://www.birgun.net/>). Bu çalışma ve daha önce yapılan benzer çalışmaların sonuçları göz önüne alındığında okulların mevcut atmosferlerinde sıkıntılar olduğu ancak bunu değiştirmenin de bir o kadar kolay bir iş olmadığı

açıktır. Ancak okulu hapisaneyeye benzeten, sınavları, dersleri sıkıcı gören öğrencilerin mevcudiyeti, eğitim sistemi içerisinde okula yabancılaşan öğrencilerin varlığını göstermektedir. Ayrıca okulda herhangi bir amacı olmayan, ailesinin ya da sistemin zoruyla okula gelen çocukların sayısının az olmadığı da söylenebilir. Bu ise genelde eğitimin özelde ise okul sistemin kendisinden beklenen çıktıları tam anlamıyla gerçekleştiremediğinin göstergesi olarak yorumlanabilir.

Bronfenbrenner, eğitim sisteminin özellikle Avrupa ve Amerika’da bireyi -öğrenciyi- gerçek yaşama hazırlamadığı ve onun gelişiminde tek taraflı (kendine uygun) bir şekilde konumlandığını belirtir. Sistemin, öğrencileri toplumsal ilişkiler sorumluluğundan izole ettiğini ve okulu toplumun geri kalan kısmından ayırma sürecinin ise toplumsal düzensizlik ile hız kazandığını ileri süren Bronfenbrenner, bunun sonucu olarak Amerikan toplumunda okulların yabancılaşmayı doğuran, ona kaynaklık eden bir potansiyeli içerdiklerini dile getirir. Husen, ‘80’li Yıllarda Okul’ adlı kitabında ‘Öğretmenler yabancılaşmışlar mıdır?’ gibi temel bir soru üzerinde durur ve çalışmasında, öğretmenlerin (ve okulun) toplumsal konumunu, işlevlerini ve değerlerini, değişim ve dönüşüm sürecindeki toplumsal-kültürel yapı içerisinde ele alır. Endüstride olduğu gibi okulun da yapısal olarak değiştiğini ve nicel büyüme sonucu okullardaki bürokrasinin arttığını ve bu mesleği yürütenlerde iletişim gücünün, nihayetinde de yabancılaşma duygusunun gözlemlendiğini belirtir. Son tahlilde Husen çalışmasında, okulların fiziksel büyüklüğü, okulun örgütsel yapısı ve hedeflerinin değişmesi, öğretmenlerin sadece branşlarında uzmanlaşmaları gibi etmenlerin okulda yabancılaşmaya kaynaklık ettiğini ileri sürer. Diğer taraftan Mau ise, yaptığı çalışmalarla yabancılaşmanın dört boyutunun -güçsüzlük, anlamsızlık, normsuzluk ve toplumsal uzaklık- okul bağlamına uygulanabilirliğini göstermeye çalışır (Sanberk, 2012: 49):

Güçsüzlük, öğrencinin belli hedeflere çok fazla değer yüklemesini, ama bu hedefleri başarabilme konusunda beklentilerinin az olması durumunu ifade eder. Örneğin yüksek not almaya fazla değer yükleyip, başarı notları zayıf olan öğrenciler güçsüzlük hissederler. Mau, öğrencinin gelecekte yapmak istediği iş ile o gün okulun bunu desteklememesi; daha isabetli bir anlatımla, ders ve ders içeriklerinin gelecekte yapılmak istenen işe hazırlanması durumunda yaşanan duyguyu ise *anlamsızlık* olarak tanımlar. Okuldaki faaliyetlerini, gelecekteki faaliyetlerle ilişkilendiremeyen öğrenciler anlamsızlık duygusu yaşar. *Normsuzluk*, hedeflere ulaşmak için toplum tarafından kabul edilmeyen davranışları ifade eder. Okul bağlamında normsuzluk, öğrencilerin okul idaresinin kendileri yerine karar vermelerine karşı çıkmaları şeklinde gerçekleşir. Bu öğrencilerden çoğu, okul kurallarını takip etmek olan öğrencilik rolleriyle, derslere katılma ve verilen ödevleri yerine getirme gibi kuralları kabul etmemektedir; okul kurallarını önemsiz ve gereksiz olarak görmektedir. *Sosyal uzaklaşma*, duygusunu yaşayan öğrenciler ise, kendilerini toplumsal açıdan yalıtılmış hissederler, yalnızlığı severler ve okul faaliyetlerine katılmazlar.

Bunun yanında Patterson, okulda ruh sağlığını bozucu koşullar olarak belirttiği ve aynı zamanda öğrencilerin okula yabancılaşmalarına da yol açan etkenler üzerinde durur. Ona göre bu etkenler şunlardır (Kılıççı, 2000: 12-17):

1. Okullardaki çalışma programlarının sınıfta öğrencilerin ilgilerine yanıt veremeyecek kadar ders sürelerini zaman bakımından çok kısıtlı hale getirmesi.
2. Sessiz ve edilgen bir sınıf topluluğunun aktif ve gürültülü bir sınıf topluluğuna yeğlenmesi.
3. Bağımlı öğrenci davranışlarının bağımsız öğrenci davranışlarına tercih edilmesi.
4. Okulda, alışılmışlık ve gelenekselliğin başarı, yaratıcılığın ise başarısızlık olarak nitelenmesi.
5. Zekâ ve yetenek açısından birbirinden farklı öğrencilerin rekabet ortamına sokulmasından dolayı başarısız öğrenciler açısından sınıfın kaygı ve güvensizlik yaratan bir çevre haline getirilmesi.
6. Akademik gizilgüçler ön plana alınırken akademik olmayan güçlerin (spor, resim, müzik ve diğer artistik yeteneklerle ilgili konular) geliştirilmesi ile ilgili yaşantıların ihmal edilmesi.
7. Ayrıntılı olgular üzerinde yoğunlaşan öğretim sürecinde bu konularda genellemelere ulaşmanın ihmal edilmesi.
8. Öğrenme yerine sınıf geçmenin amaç haline gelmesi sonucu öğrencinin kişilik bütünlüğünü bozucu olan ve çoğunlukla pek dürüst sayılmayan yollara başvurusu.
9. Öğretimde bilgi kazanmaya önem verilirken bilginin öğrenci için ne anlama geldiğinin üzerinde durulmaması.
10. Okul programlarının ve sınıf etkinliklerinin çocuk hatta insan zihninin psikolojik yapısına göre düzenlenmeyip yetişkin mantığının işleyişine göre düzenlenmesi.
11. Öğretmenlerin çocuklara konuları öğretmekten ziyade kendi benlikleri hakkında olumsuz tutumları öğretmeleri.
12. Duyuşsal nitelikli öğrenmelere gereken önemin verilmemesi.

Patterson'un belirttiği bu eğitim uygulamaları, öğrencilerin ruh sağlığını bozarak onların okul sistemine yabancılaşmasına neden olmakta ve eğitim faaliyetlerinin amacına ulaşmasını da kuşkusuz engellemektedir.

Okulla ilgili üzerinde durulması gereken noktalardan biri de öğrencilerin zamanlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri sınıflardır. Öğrencilerin eğitim öğretim faaliyetlerini gerçekleştirdiği sınıfın yapısı onların okula yönelik tutum ve davranışlarını belirleme özelliğine sahiptir. Nitelikli bir eğitim için birçok etmenin yanı sıra, öğrenme mekânlarının fiziksel ve psikolojik koşulları önemlidir. Eğer nitelikli bir eğitim amaçlanıyorsa, doğru mekânlarda doğru araç ve gereçlerle öğrencilere bilgi sunulmalıdır. Öğrencilerin okulda geçirdikleri süre yaşamlarının oldukça büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Okulda geçirilen sürenin de önemli bir bölümü sınıfta geçmektedir. Bu çok önemli zaman diliminin pek çok ergonomik özellik gözetilerek tasarlanmış bir eğitim ortamında ya da sınıfta değerlendirilmesi gerek öğrenci davranışlarına, gerekse öğrenci öğretmen etkileşi-

mine olumlu bir şekilde yansıtacaktır (Kaya, 2008: 45). Çünkü sınıfın fiziksel yapısının, yabancılaşmayı etkileyici bir işlevi vardır. Sınıfın büyüklüğü, sıra, masa, boş alanlar, ısı, ışık, gürültü, estetik, yerleşim düzeni gibi özelliklerin ergonomiden uzak oluşu öğretmen ve öğrenciyi fiziksel gerilime ve dolayısıyla yabancılaşmaya iter. Öğretmen ve öğrencilerin sınıfın fiziksel özelliklerinden etkilenmemeleri mümkün olmadığından büyük ölçüde koşulların etkisi altında kalarak diğerlerini rahatsız edici -yabancılaşmış- davranışlar sergileyebilirler.

Okulun fiziksel özellikleriyle ilgili üzerinde durulması gereken diğer bir nokta ise, okulun bulunduğu semt, mahalle ya da bölgenin sosyo-kültürel özellikleridir. Aşırı gürültülü ya da yasa müdahalesini gerektiren edimlerin yoğun olarak görüldüğü bölgelere inşa edilen okullar çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalabilirler. Bu sorunlardan en önemlisi ise öğrencilerin söz konusu çevrede sağlıklı tutum ve davranışlara şahit olması ve bu edimleri sergileyen kişi ya da kişilerle temasa geçmesidir. Böylesi bir durum ise, bir zaman sonra çocukların okul ortamından uzaklaşmalarına veya norm dışı davranışların parçası olmalarına yol açacaktır.

B. Öğretmen

Dewey günümüz okul sisteminin ve öğretmen tutumlarının nasıl olması yönünde bazı düşünceleri sürmüştür. Ona göre çocuk, toplumsal yaşamdaki çalışmalarını yoluyla kontrol edilmeli ve uyarılmalıdır. Mevcut koşullar altında kontrolün veya uyarımın çok büyük bir kısmı, okulu bir toplumsal hayat formu olarak görmesi fikrinden dolayı, öğretmen tarafından gerçekleştirilmelidir ve öğretmenin okuldaki yeri ve çalışmaları bu temelle yorumlanmalıdır (Ratner, 2010: 4). Birer öğrenme ortamı olan okul ve sınıftaki bütün etkinlik ve süreçlerin merkezinde öğrenme süreci yer alır. Öğretmen, öğrenme-öğretme faaliyetlerinde öğrencilerin öğrenmesi için hangi yolların ve araçların kullanılacağı, öğrenme için uygun çevrenin ne olduğu konusunda karar veren, kılavuzluk eden kişidir. Öğrenmeyi gerçekleştiren bireydir. Öğreticinin günümüzdeki yeni rolü, öğrenmeyi yani 'nasıl öğrenileceğini öğretmek' olarak tanımlanır. Öğrenmeye ilişkin bazı yaklaşımlara dayalı olarak sınıf ortamının ve öğrenme sürecinin düzenlenmesinde kullanılabilecek öğretimle ilgili çeşitli strateji, yöntem ve teknikler geliştirilmiştir (Şişman, 2006: 10). Söz konusu öğrenme-öğretme etkinliklerinin düzenlenmesinde hatalı ya da eksik strateji ve yöntemler uygulandığında ise çocuklar okul ya da eğitim sürecinden soğuyacak veya uzaklaşacaklardır. Literatürde bu durum yabancılaşma (alienation) olarak ifade edilmektedir.

Öğretmen ve öğrenci okulda öğretim sürecinin iki önemli ögesidir. Sınıf içinde en yoğun iletişim öğretmen ile öğrenci arasında yaşanmaktadır. Öğretmenin öğrencilerle kurduğu iletişimin niteliği onların okula yönelik tutum ve düşüncelerini önemli oranda etkileme gücüne sahiptir. Onun öğrencilerle kurduğu sağlıklı iletişim şekli öğrenme bakımından olumlu sonuçlar doğurur. Öğretmenin sınıfta olumlu bir hava yaratması ve öğrenciler ile iyi bir iletişim sağlaması öğrencilerin derse etkin katılımına katkıda bulunur. Öğretmeni ile olumlu iletişim kurabilen, beklediği iletileri ve dönütleri alabilen öğrenciler olumlu davranışlarını artırırlar (Kaya, 2008: 167). Aksi bir öğretmen tutumu ise

öğrencilerin öğretmen ve akranlarıyla dolayısıyla okul ortamıyla sorunlar yaşamasına neden olur. Diğer taraftan iyi bir öğretmenin özelliklerinin neler olduğuna yönelik yapılan bir araştırmada öğrenciler bu özelliklerin; anlatım gücü, görev aşkı, otorite, eşit muamele, taraf tutmama ve konuya hâkimiyet (Akyüz, 1991: 259) olduğunu belirtmişlerdir. Bunun ise öğrencilerin başarı ya da başarısızlıklarını, dolayısıyla, okula, sınıf arkadaşlarına ve öğretmenlerine yönelik sempati hissetmesi ya da onlardan soğuması, uzaklaşması şeklinde tutum ve davranışlar oluşturacağı açıktır.

Diğer taraftan yetişkinlerin, çocukların sahip oldukları kapasitelerini formel ve enformel eğitim sürecinde onlara hata yapma, başarısız olma ve yanlış davranma korkusu gibi duygular yaşatarak çocukların zihinsel ve yaratıcı kapasitelerine zarar verdiğini dile getiren Holt, bunun ise, çocukları, risk almaktan, denemekten, zor ve bilinmez olana yaklaşmaktan korkan bireyler haline getirdiğini (Holt, 1997: 176) söyler. Holt bu yaklaşımıyla, genel anlamda eğitim etkinliklerinin hatalarla dolu bir süreç olduğunu ve bunun ise çocukları kendinden ve toplumdan uzaklaşan başka bir deyişle yabancılaşan bireyler haline getirdiğini ifade eder. Burden ise, Holt'ın işaret ettiği ve sınıf ortamına bağlı olarak ortaya çıkan yukarıda belirtilen duyguların, öğretmenlerin öğrencilere karşı devamlı olumsuz ve otoriter olmaları, olaylara aşırı tepki göstermeleri, toplu cezalar vermeleri, öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarını dikkate almamaları ve sınıfta sıkıcı bir hava yaratmalarından dolayı meydana geldiğini belirtir (Yılman, 2006: 106). Yavuzer, Burden ve Holt'ın işaret ettiği olumsuz öğretmen kaynaklı tutum ve davranışların çocuklarda, özellikle hem çocuğun kendisine hem de öğretmenlere karşı bir takım olumsuz tutum, düşünce ve davranışlar şeklinde belireceğine işaret eder. Bunlar; amaç ve değer eksikliği, aşağılanma sonucu oluşan duygusal örselenme, olgunlaşmamış ilişkiler, kendini ve başkalarını yeterince değerlendiremememe, endişe ve huzursuzluk, yetersiz çalışma alışkanlığı, dikkati yoğunlaştırılmama, hayal kurma, aşırı hareketlilik, ödevlerini tamamlayamama ve organize olamama gibi tutum ve davranışlardır (Yavuzer, 2003: 160).

Okul sistemi içerisinde öğretmen-öğrenci ilişkisine bakıldığında öğretmenler derslerde çoğu zaman toplumsal yaşamın gerçekliklerinden uzak konularla onların zihinlerini doldurmaya çalışırlar. Yine söz konusu yapı içerisinde öğrencilere çoğunlukla pratiğe dönüştüremeyecekleri konuların aktarıldığı ya da ezberletilmeye çalışıldığı görülür. Tıpkı reçeteye fazla ilaç yazan doktorun toplumda iyi doktor olarak algılanması gibi çocukların işine yarasın veya yaramasın her tür bilgiyi onlara aktaran öğretmenlerin de iyi öğretmen olarak algılanması eğitim sürecinin öğrenci, veli ve öğretmenler açısından nasıl algılandığının güzel bir örneğidir. Kuşkusuz öğrenciye yönelik yapılan bu bilgi bombardımanının ardından onun söz konusu bilgileri günlük hayatında kullanamaması, harcanan onca zamanın, verilen onca emeğin boşa gittiğinin öğrenci tarafından fark edilmesi derslerden soğumasına ve okuldan uzaklaşmasına neden olacaktır.

C. Aile

Eğitimde yabancılaşmaya neden olan bir diğer faktör ise ailedir. Aile, çocuğun, toplumsallaşma süreciyle üyesi olduğu topluma ait tutum, düşünce ve davranışları öğrendiği

ve hayata dair en önemli deneyimleri elde ettiği temel toplumsal bir birimdir. Ancak aile içi şiddet, boşanma, anne-babadan herhangi birinin ölmesi, eşlerden birinin evi terk etmesi gibi durumlar toplumsallaşma sürecini kesintiye uğratan etmenlerdir. Bu ise, okul ortamına yansımaya kadar giden bir takım ruhsal travmalara ve çeşitli toplumsal sorunlara, başka bir ifadeyle bazı uyum bozukluklarına (Avcı, 2011: 123), çocuğun okuldan soğumasına kısacası yabancılaşmasına neden olur. Çocuğun aile üyeleriyle olan ilişkileri, onun diğer bireylere, nesnelere ve tüm yaşama olan tutumlarının temelini oluşturur. Çocuğa bir grubun üyesi olduğu bilincini aşıl原因an aile aynı zamanda toplumsallaşmasının temelini atar (Yavuzer, 1996: 126–127). Çocuğun gelişimine olumlu katkılar sağlayabilirse onun toplumsal çevresiyle ve okul ortamıyla uyumlu ilişkiler kuran biri olmasına yardım etmiş olur.

Aile, çocuğun tüm gelişiminde etkili olduğu kadar, ona ilk gelişim ve deneyim fırsatlarını hazırlaması açısından ‘okul başarısı’nda etkili olan önemli bir kurumdur. Aile içi ilişkilerinin dengeli ve düzenli olması, çocuğun başarısını olumlu yönden etkiler. Çocuk, sağlıklı bir aile ortamında yaşıyorsa karşısında anlayışlı, kendine güven veren, sorunlarıyla yakından ilgilenen bir anne ve baba bulur. Bu tür ailelerde çocukla kurulan başarılı iletişim sayesinde onun çalışması desteklenir, başarısızlığı anlayışla karşılanarak mantıklı çözümler birlikte aranır. Çocuğun eğitimi konusunda anne ve babanın oluşturduğu modelin yanı sıra, ona karşı geliştirdikleri tutumun da önemi büyüktür. Anne ve babanın ilgileri ve çocuğun öğrenim yaşamı için sağlıklı bir model oluşturması, okul başarısını büyük ölçüde etkiler (Yavuzer, 1998: 163–164).

Çocuğun okul başarısında ailedeki iletişim ile anne-babanın iş hayatı, ailenin men-sup olduğu toplumsal tabakaya özgü eğitim teknikleri önemlidir. Soruna genel olarak bakıldığında, aile içinde daha çok cezalandırılan ve çok sıkı kontrol edilen, elverişsiz bir eğitim ortamında yaşayan alt tabaka çocukları, diğer tabakalara göre okulda daha başarısızdırlar. U. Oeverman ve arkadaşlarının yaptığı bir araştırma, babanın mesleği ile çocukların zekâsı ve yetenekleri arasında bir bağlantı bulunduğunu belirlemiştir. Teknik mesleklerde çalışan babaların çocukları sözel olmayan yüksek bir teknik zekâyâ sahip iken, yüksek kültürel faaliyette bulunan babaların çocukları ise daha ziyade iyi bir sözel zekâyâ sahip olmaktadır. Araştırmacılar, aile kültürü (mesela birçok nesil boyunca devam eden bir mesleki faaliyet) ile çocukların zekâsı ve okul başarıları arasında bir bağlantı kurmuşlardır; ailenin mesleki hayatının nesiller boyunca değişmemesi çocukları etkilemektedir. Bu arada, aile ile okul başarısı arasındaki bağlantıyı etkileyen önemli bir faktör de ailelerin, çocukların ders çalışmasına, ev ödevlerini hazırlamasına yardım edip etmemeleri, sordukları sorulara cevap verip vermemeleridir. Burada eğitim ve kültür düzeyi düşük işçi ailelerinin çocuklarına hemen hiç yardım edememeleri ile anne-babası memur, öğretmen ve öğretim üyesi olanların çocuklarının okul çalışmalarına yardım etmemeleri, okul başarıları bakımından çocuklar arasında büyük farklar yaratmaktadır (Ergün, 1994: 143–144). Konuyla ilgili olarak başarısız (deney) ve başarılı (kontrol) gruplardan oluşan 335 beşinci sınıf öğrencisi üzerinde yapılan bir çalışmada çoğunluğunu 11 yaşındaki çocukların oluşturduğu deneklerin ailelerinin öğrenim durumunun başarısız deney

grubunda %45'inin annesinin, %21'inin ise babasının hiç öğrenim görmediği, buna karşılık, bu oranın başarılı grupta anne için %19, baba için %8 olduğu belirlenmiştir. Yine başarısız grup deneklerinin yüksek öğrenimli baba oranı %4 iken, bu oranın başarılı kontrol grubunda %24'e ulaştığı tespit edilmiştir. Araştırma bulguları, aile içindeki disiplinin önemli bir etken olduğunu da göstermiştir. Başarısız deney grubu çocuklarının % 30'u bedensel cezayla cezalandırılırken, bu oranın başarılı kontrol grubunda %16'ya düştüğü saptanmıştır. Çalışma, aile içindeki ilgi ve sevginin de okul başarısını etkileyen önemli bir faktör olduğunu ortaya koymuştur. Başarısız deney grubu çocukları %51 oranında daha çok kardeşlerinin sevildiğini ileri sürerken, başarılı kontrol grubunda aynı ayırımın %32 oranında deneklerin lehine olduğu görülmüştür. Başarısızlığa neden olan etkenlerden biri de, anne ve babaların çocuklarını yetenekleri üzerinde zorlamalarıdır. Ortaokul ve lise dönemine rastlayan ergenlik döneminde yoğunluk kazanan duygusal nedenler önemli başarısızlık etkenlerinden birisidir. Bu dönemde hızlı gelişim ve değişim sonucu ergenin dikkatinin zayıfladığı, duygusal gerginlik nedeniyle içine çekildiği, ilgilerinin artması ve belirli noktalarda yoğunlaşmasıyla düşünce alanının daraldığı, bütün bunların da çalışma ve başarıyı olumsuz açıdan etkilediği görülmüştür (Yavuzer, 1998: 164). Ailenin tüm bu yapısal özellikleriyle çocuğun gelişiminde ve özellikle de okul başarısında önemli bir etkiye sahip olduğu açıktır. Dolayısıyla, çocuğun gerek toplumsal çevresinde gerekse okul/sınıf ortamına yönelik geliştireceği yabancılaşmada önemli bir kurumdur.

D. Kitle İletişim Araçları

Eğitimde yabancılaşmanın nedenlerinden biri de kitle iletişim araçlarıdır. Modern toplumların zihinsel hayatına hükmeden bir konuma gelen bu araçların (Marshall, 1999: 484), insanlar üzerinde yabancılaşma, taklit cinayetler, insanlar arasında hissizlik yaratma, önyargıları pekiştirme (Giddens, 2008: 656) gibi etkiler oluşturduğu ileri sürülmektedir. Radyo, televizyon, internet, video, CD, gazete, dergi vb.'den oluşan kitle iletişim araçları, çocukların gelişimine ve öğrenme sürecine olumlu değerler katan, onlara özgüven aşılayarak eğitici bir işlev gören ürünler olabilecekleri gibi; çocukları toplumsal hayattan izole ederek asosyal bir birey olarak çevresine karşı yabancılaştıran bir araç da olabilmektedirler (İnceoğlu-Akner, 2008: 140). Kitle iletişim araçlarından en popüler olanları kuşkusuz televizyon ve internettir. Çocukların günümüzde bu ürünlerle çok fazla etkileşimde oldukları bilinen bir durumdur. Bu ürünlerin bilgiye kolay ulaşma, yaşamı kolaylaştırma, farklı kültür ve coğrafyalar hakkında bilgilendirme, günlük yaşamdan haberdar etme gibi pek çok olumlu yanına karşın, yetişkinler de dahil olmak üzere özellikle çocukları etkileyerek onların çevrelerine karşı olumsuz edimler sergilemelerine yol açtıkları yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur/konmaktadır. Çocuklar, televizyon ve internette izledikleri karakterlerin tutum ve davranışlarını aile, sokak ve okul ortamında akranlarına ve hatta bazen de yetişkinlere karşı sergileyerek hiç de hoş olmayan olaylara sebep olabilmektedirler. Onların özellikle televizyondaki reklam, dizi ve filmlerde sunulan imajları taklit ederek giyimden, yiyeceğe, selamlaşmadan şaka ve mizah anlayışına kadar pek çok şeyi model almaları aynı zamanda yabancılaşmalarının da bir görüntüsü olarak belirmektedir (Bayhan 1993: 30).

E. Akran Grubu

Akran grubu da eğitimde yabancılaşmaya etki eden önemli bir etmendir. Çocuğun yakın çevresini oluşturan ve onun kişiliğinin oluşumunda önemli rolü olan bu gruplar (Tezcan, 1997: 167), çocukluğun ilk yıllarıyla beraber başlayan ve çocuğun toplumsallaşmasında aileden sonra etkisi en fazla olan birlikteliklerdir. Çocuğun kendisini daha rahat ve özgür hissettiği bir yer olan bu gruplar, onun ailesiyle konuşmadığı pek çok şeyi rahatça tartışabildiği, böylece, bir yandan kendine olan güven duygusu gelişirken, diğer yandan da başka insanların fikirlerine toleranslı olmayı öğrendiği yapılardır. Çocuğun ne tür bir akran grubunun üyesi olacağı onun ailesinin sosyo-ekonomik özellikleriyle ilişkili bir durumdur. Kimi gruplar, çocuğun sosyo-psikolojik gelişimini olumlu yönde etkilerken, kimileri ise onun aileden, toplumsal çevreden ve okuldan uzaklaşmasına yol açan bir özelliğe sahip olabilmektedirler (Avcı, 2008: 63). Akran grubunun çocuğun okul, aile ve diğer toplumsal çevrelerdeki gelişimi noktasında pek çok olumlu işlevleri söz konusudur. Ancak özellikle çocuğun okul ortamından soğumasına ya da yabancılaşmasına yol açan olumsuz işlevleri de vardır. Bunlar şöyle belirtilebilir (Tezcan, 1997: 172-173);

1. Grubun amaçları antisosyal olduğu zaman üyeler de antisosyal davranışları benimserler. Örneğin çete (gang) grupları üyelerini sapkın davranışlara yönlendirir.

2. Akran gruplarının anti demokratik ve kendini üstün gören davranışları, zayıf üyelerin kişiliklerini zedeler ve gruba uyumlarını zorlaştırır.

3. Kliklere kabul edilmeyen gençler incinebilirler. Bu gençlerin kişilikleri yıpranabilir ve ileriki hayatında olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilir. Bu durumdaki gençler aşşağılık duygusuna kapılır ve kendilerine güvenleri azalır.

Akran gruplarının işlevleri gözden geçirildiğinde, olumsuz işlevlerindense olumlu işlevlerinin daha ağır bastığı görülür. Anne-babalar ve eğitimciler söz konusu grupların bu yönlerini görebilmeli ve çocukların bu tarz gruplara katılımını teşvik etmelidirler. Fakat bu teşvik, denetimli ve ölçülü olmalıdır. Aksi durumda çocuk ya da gençlerin akran gruplarının olumsuz işlevlerinden daha fazla etkilenmeleri söz konusu olabilir.

Sonuç ve Öneriler

Yabancılaşma, insanlığın yeryüzünde başlangıcıyla beraber var olan ve tarih boyunca oluşturulan uygarlığın her aşamasında kendini gösteren ve doğası gereği bundan sonraki süreçte de var olmaya devam edecek olan bir olgudur. İnsanoğlunun yarattığı toplumsal sistem içerisinde farklı yaşam alanlarında farklı boyutlarda görülen söz konusu olgu, insan hayatının tüm toplumsal alanlarında varlığını hissettirmiştir. Tarihsel süreç içerisinde farklı düşün insanları tarafından -paradigmatik farklılıklardan dolayı- çeşitli şekillerde yorumlanan söz konusu olgu, yapısının karmaşık ve değişken olmasından dolayı ortak bir anlayış çerçevesine yerleştirilemese de günümüzde, toplumsal hayatın pek çok alanında yaşanan sıkıntıları açıklamak için kullanılmaktadır. Bu alanlardan birisi eğitimidir.

Günümüzde eğitim kurumunda pek çok sorun yaşandığı bilinen bir gerçektir. Bu, özellikle gelişmekte olan ya da geri kalmış toplumlara doğru gidildikçe daha da belirgin

bir hal almaktadır. Okul, eğitimle ilgili öngörülen etkinliklerin pratiğe döküldüğü, eğitimin örgütsel yönüdür. Eğitim kurumunun olmazsa olmazıdır. Bu yapı toplumsal çevrede olup bitenlerden etkilendiği gibi, tersi yönde toplumsal yapı da okulda olup bitenlerden daha da doğrusu burada yapılan faaliyetlerden etkilenmektedir. Okul ortamı içerisinde yaşanan yabancılaşma sorunu, sadece bireysel ya da kurumsal düzeyde kalmayıp parçası olduğu bütünsel yapıyı da doğrudan veya dolaylı yoldan etkileme özelliğine sahiptir. Dolayısıyla okulda yaşanan yabancılaşma, okulun yer aldığı fiziksel çevrenin, okuldaki fiziksel olanakların ya da öğretmen tutumlarının öğrenciyi etkilemesi sonucu, onun toplumsal çevresinden koparak içine kapanması, kendisini çaresiz hissetmesi, yalnızlaşması veya uyumsuz davranışlar içine girmesi durumudur.

Okulun tarihsel süreç içerisindeki seyri bir yana, bugün, bu kurumun içsel/örgütsel/mekânsal yapısından, çalışanlarından, toplumsal çevresinden ve öğrencilerden kaynaklanan bazı sorunlarının olduğu ve bu sorunların özellikle öğrenciler nezdinde yabancılaşmaya kaynaklık ettiği bilinen bir durumdur. Bu sorunların tamamıyla ortadan kaldırılmasına yönelik söylemler kuşkusuz çok iddialı ifadeler olacaktır. Dolayısıyla, konuyla ilgili olarak ancak olgunun 'en aza indirilebilmesi' üzerine konuşulabileceğini ve bu noktada bazı uygulamaların yapılabileceğini düşünüyoruz. Bu bağlamda başta devlete, ardından bireylere ve kurumlara bir takım sorumluluklar düşmektedir. Bu konuda yapılabilecek uygulamaları şöyle belirtebiliriz:

- İlk olarak, okul ya da sınıf ortamında görülen öğretmen kaynaklı yabancılaşmanın önüne geçilmelidir. Bu bağlamda, öğretmenlerin mesleki doyumsuzluğunu ortadan kaldıracı uygulamaların ilgili bakanlık tarafından yürürlüğe konması yerinde bir tavır olacaktır. Bu çerçevede öncelikle öğretmenlerin sosyo-ekonomik düzeylerinde ülkenin ekonomik koşulları dikkate alınarak kayda değer bir iyileştirme yapılmalıdır. Kapitalizme doğru hızla evrilen bir ülkede -her şeyin ama her şeyin ekonomik bedelinin olduğu bir süreçte- öğretmenliğin gönül işi olduğuna yönelik söylemlerin çok da inandırıcı olmadığı bilinmelidir.
- Öğretmenlikle ilgili eğitim süreci yeniden gözden geçirilmelidir. Eğitim süreci 6 yıl çıkarılmalı, bu sürenin 2 yılı pedagojik eğitim, kalan 4 yılı ise branş eğitimi olmalıdır. Maaşı cazip hale getirilmiş, özlük hakları iyileştirilmiş bir mesleğin toplumsal saygınlığı da kuşkusuz artacaktır. Böylesi bir mesleğe sahip olma noktasında ise, gençler, daha en başında tercihte bulunurlarken bu zorlu sürece katlanmayı da göze alacaklardır.
- Eğitim müfredatı öğrencilerin yaşına, ilgilerine ve çağın gereklerine uygun hazırlanmalıdır. Yaşanılan çağa hitap etmeyen bir müfredat öğrenciler açısından sadece bir eziyet olacaktır.
- Ailelerin yabancılaşmayla ilgili olarak bilgilendirilmesi için Milli Eğitim Bakanlığı ya da yerel yönetimlerin desteğinde bilgilendirme toplantıları ya da seminerler düzenlenmelidir.

- Öğretmenler okulda ya da sınıflarında gerginliğin ve şiddetin söz konusu olduğu ailelerden gelen öğrencileri tespit ederek aileleriyle irtibata geçmeli ve gerekirse okulun rehberlik servisinden de bu konuda yardım almalarını sağlamalıdır.
- Aileler çocuklarının üyesi oldukları akran grupları hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Gruptaki arkadaşlarıyla tanışma fırsatı yaratmalı ve böylece ilerleyen süreçte gruptan kaynaklı oluşabilecek bir soruna zamanında müdahale şansı elde edebilmelidirler.
- Televizyon izleme ve internet kullanımıyla ilgili olarak aileler yeterli bilince sahip olmalı gerekirse bu konuda uzman yardımı almalıdırlar. Ayrıca televizyon kanalı sahipleri yayın politikalarını çocukların gelişimine zarar vermeyecek şekilde yeniden düzenlemeli ve devletin ilgili kurumu da internet ve televizyonla ilgili kontrol sürecini tekrar gözden geçirmelidir.
- Okul ya da sınıf ortamı içerisinde yabancılaşma sorunu yaşayan öğrencilerin tespiti noktasında öğretmenlerin zorluk yaşamamaları için ilgili bakanlık tarafından yabancılaşma konusunda okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin farkındalık düzeyini artırıcı bilgilendirme seminerleri düzenlenmelidir.
- Okulda oluşturulan programlar ve sınıf etkinlikleri, öğrencilerin algılamalarına uygun ve zihinsel gelişimlerine katkı sağlayacak tarzda hazırlanmalıdır.
- Öğretmenler, öğrencilerin aileleriyle sürekli irtibat halinde olmalıdır. Bu, onlara öğrencilerini daha iyi tanıma fırsatı verecek ve ilerleyen süreçte onların tutum ve davranışlarında yabancılaşmaya yönelik olumsuz bir gelişim söz konusu olduğunda erkenden müdahale şansları olacaktır.
- Eğitim sürecinde öğrencilere sınıf geçmenin değil, öğrenmenin asıl amaç olduğu öğretilmelidir.
- İdareciler okul ortamında, öğretmenler ise sınıf içerisinde demokratik bir atmosfer oluşmasına çaba göstermelidirler.
- Öğretmenler, sınıf içerisinde rekabeti dayalı ders işleme tarzını çok fazla kullanma yanlısı olmamalıdır.
- Okullarda sınıf mevcudu eğitimin sağlıklı bir şekilde yapılabileceği makul bir sanyaya çekilmelidir.
- Çocuklar gerek sınıf içerisinde gerekse de okul ortamında öğretmenleriyle rahat bir diyalog süreci geliştirebilmelidirler. Hem öğretmen hem yetişkin rollerine sahip biriyle etkileşimde bulunmak onların okula karşı duygularını olumlu yönde geliştirirken aynı zamanda özgüvenlerini arttıracaktır.
- Öğretmenler davranışlarının öğrenciler tarafından her an izlendiğinin farkında olmalı ve mesleklerine uygun davranışlar sergilemelidirler.
- İdareci ve öğretmenler, sınıfların büyüklüğü, sıra, masa, ısı, aydınlatma, gürültü, renk ve yerleşim düzeniyle ilgili olumsuzlukları gidermelidirler.

- Okul binaları gürültünün yoğun olduğu ve yasa müdahalesi gerektiren edimlerin yoğun olarak yaşandığı semtlerden/bölgelerden uzağa yapılmalıdır.

Sonuç olarak, insanın kendisine, çevresine uzaklaşması olarak beliren yabancılaşma, eğitim/okul sistemi içerisinde var olmuş, bundan sonra da var olacak bir gerçekliktir. Yapılması gereken yabancılaşmanın olumsuz etkilerinden genç kuşakları olabildiğince uzak tutmaktır. Bunun için öncelikle eğitim sisteminin emekçisi ve baş aktörü olan öğretmenlerin yaşam şartları iyileştirilmelidir. Bir diğer nokta ise, okulların çevresel ve fiziksel mekân açısından ergonomisi her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Aileler yabancılaşma nedenleri ve çözüm yolları hakkında bilgilendirilmeli, yazılı ve görsel medya üstüne düşen sorumlulukları yerine getirmelidir. Kanımızca geleceğe dönük sağlıklı bir nesil yabancılaşma olgusunun göz ardı edilmemesiyle mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Akyüz, H. (1991). Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Aron, R. (2010). Sosyolojik Düşüncenin Evreleri. (Çev.: K. Alemdar). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Avcı, M. (2008). “Tutuklu Çocuklar Üzerine Bir Araştırma: Çocukların Suça Yönelmesinde Etkili Olan Toplumsal Nedenler ve Çözüm Önerileri”. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Erzurum: Eser Ofset Matbaacılık.
- Avcı, M. (2011). “Yazgının Yokluğunda Suçun Varlığı Meselesi Ya Da Ailenin Parçalanmasının Suçla İlişkisi”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Erzurum: Bizim Büro Basımevi.
- Bayhan, V. (1993). Toplum ve Dil. Sayı: 1. Malatya: Logos Dergisi.
- Bayhan, V. (1995). “Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma”. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bozkurt, V. (2011). Değişen Dünyada Sosyoloji. Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Celkan, H. Y. (1990). Ziya Gökalp’in Eğitim Sosyolojisi. İstanbul: MEB Yayınları.
- Cevizci, A. (2000). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Emiroğlu, K. – Aydın, S. (2003). Antropoloji Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Ergün, M. (1994). Eğitim Sosyolojine Giriş. Ankara: Ocak Yayınları.
- Fromm, E. (1996). Sağlıklı Toplum. (Çev.: Y. Salman - Z. Tanrısever). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Fromm, E. (1999). Yeni Bir Toplum Yeni Bir İnsan. (Çev.: N. Arat), İstanbul: Say Yayınları.

- Gibbs, J. (2004). "Preventing the underlying causes of school violence." Psychological Reports.
- Giddens, A. (2008). Sosyoloji. (Çev.: C. Güzel). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gökberk, M. (1990). Felsefe Tarihi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Holt, J. (1997). Çocuklar Neden Başarısız Olur?. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- İnceoğlu, Y. G. – Akiner, N. (Edt.). (2008). Medya ve Çocuk Rehberi. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Kaya, Z. (Edt.). (2008). Sınıf Yönetimi. Ankara: Pegem Akademi.
- Kemerlioğlu, E. vd. (1996). Eğitim Sosyolojisi. İzmir: Saray Kitabevleri.
- Keskinkılıç, K. (Edt.). (2008). Eğitim Bilimine Giriş. Ankara: Sempati Yayınları.
- Kılıççı, Y. (2000). Okulda Ruh Sağlığı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü. (Çev.: O. Akınhay – D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Oktay, A. (Edt.). (2007). Eğitim Bilimine Giriş, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Ratner, J. (Edt.). (2010). Günümüzde Eğitim John Dewey. (Çev.: B. Ata – T. Öztürk). Ankara: Pegem Akademi.
- Russell, C.E. (1994). "School practices that prevent and contribute to alienating students from school". Handbook of Education. Newyork: The Guilford Press.
- Sanberk, İ. (2003). "Öğrenci Yabancılaşma Ölçeği". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sanberk, İ. (2012). "Okula Yabancılaşma ve Okul Güvenliği" [Bildiri]. II. Ulusal Okul Sağlığı Sempozyumu. 17–18 Mayıs 2012. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Şeriatı, A. (1996). Medeniyet ve Modernizm. İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Şişman, M. (2006). Eğitim Bilimine Giriş. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Tezcan, M. (1997). Eğitim Sosyolojisi. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tolan, B. (2005). Sosyoloji. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Trent, F. (2001). "Aliens in the classroom?". Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development. 10-15, Washington: ED245153
- Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük. (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yapıcı, M. (2004). "Eğitim ve Yabancılaşma." Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. ISSN: 1303-5134.
- Yavuzer, H. (2003). Çocuk Eğitimi El Kitabı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (1998). Çocuk Psikolojisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (1996). Çocuk ve Suç. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yılman, M. (Edt.). (2006). Sınıf Yönetimi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- http://www.birgun.net/writer_index.php?category_code=1187092012&news_code=1350981949&year=2012&month=10&day=23#.UIw7Q29mKpc